

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

עוצמה ימית

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

מאמרי הגיליון
זמינים לקריאה גם
באתר מרכז דדו

מעיצוב מערכתי ועד לאופרטור ימי השתנות הזרוע והמרחב הימי

תא"ל דניאל הגרי ומירב צור¹

ההשתנות במרחב הימי מחייבת מתן מענה לאתגרים הביטחוניים ולהגנה על נכסיה האסטרטגיים של מדינת ישראל במעגל הראשון ובמעגלים הרחוקים. המציאות המתהווה מחייבת מבט מחודש על תפקידה של זרוע הים בעיצוב תפיסה מערכתית למרחב הימי ועל תפקידה האופרטיבי בהפעלת כוח רבי-ממדי ובין-ארגוני ממנו. המרחב הימי מהווה עומק ביטחוני-אסטרטגי חיוני לביטחון מדינת ישראל, בין היתר כמענה לאתגר המבצעי הנובע משטחה הגאוגרפית המצומצמת. זרוע הים נדרשת להמשיך ולבנות את עצמה כמעצב מערכתי וכאופרטור ימי, ולמצות את הפוטנציאל הגלום במרחב הימי כעומק ביטחוני-אסטרטגי למדינת ישראל.

מבוא

"שינויים במאזן הכוחות הבין-לאומי יובילו בהכרח לשינויים במדיניות הביטחון הלאומי בכל מדינה. אלה יובילו לשינויים במדיניות הלאומית ובהתאם לשינויים בתפיסה האסטרטגית של הזרוע" (הנטינגטון, 2021, עמ' 15).

ההשתנות במרחב הימי מחייבת מתן מענה לאתגרים הביטחוניים ולהגנה על נכסיה האסטרטגיים של מדינת ישראל במעגל הראשון ובמעגלים הרחוקים. לצד ההתמודדות עם אתגרים אלו, טומנים שינויים אלו בחובם מגוון ההזדמנויות חדשות לשיתופי פעולה שיאפשרו את חיזוק החוסן הלאומי. כך הנכסים האסטרטגיים, שאפשרו את ההסכמים לייצוא גז טבעי לירדן ולמצרים, פותחים אפשרות עתידית לייצוא גז נוזלי לאירופה והובילו להסכם היסטורי עם לבנון. הסכמים אלו לא רק שמחזקים את החוסן הלאומי הכלכלי של מדינת ישראל, אלא גם מייצרים אינטרס משותף להגנה על הנכסים במעגל הראשון מפני איומים והעמקת שיתוף

¹ תא"ל דניאל הגרי הוא ראש מספן הים ומפקד שיטת 13 לשעבר; מירב צור היא יועצת אסטרטגית ומנתחת מערכות ארגוניות.

הפעולה הביטחונית במרחב הימי. השפעה פוטנציאלית דומה יכולה לבוא לידי ביטוי במעגלים הנוספים, כתוצאה מהסכמי אברהם ומהמעבר לפיקוד המרכז האמריקאי (CENTCOM).

המציאות המתהווה מחייבת מבט מחודש על תפקידה של זרוע הים בעיצוב תפיסה מערכתית למרחב הימי ועל תפקידה האופרטיבי בהפעלת כוח רב-ממדי ובין-ארגוני ממנו. המרחב הימי מהווה עומק ביטחוני-אסטרטגי חיוני לביטחון מדינת ישראל, בין היתר כמענה לאתגר המבצעי הנובע משטחה הגאוגרפית המצומצמת (שטייניץ, 2002, עמ' 6). עומק ביטחוני מהים יכול לאפשר יתירות ביכולות מבצעיות קריטיות, החיוניות לרציפות המבצעית של צה"ל, ביניהן תמונת שמים אווירית, יכולות גילוי והתראה, יכולות הגנת שמי המדינה כמשלים לזרוע האוויר, יכולות תקשורתיות, כמו תקשורת לוויינית וקישוריות צה"לית ועוד. הרמטכ"ל הנכנס, אלוף הרצי הלוי, תיאר את היבט הקישוריות כצורך תפיסתי המחייב את צה"ל בתכנון מערך הגנה חסין, שריד וברמות היתירות הראויות, אחת ואנו כורכים את יכולות הפעולה שלנו בטכנולוגיה (הלוי, 2020, עמ' 6).

תרחיש הייחוס הצה"לי למלחמה עתידית אפשרית, דורש היערכות לרב-זירותיות, בשתי חזיתות או יותר. מכאן נכון שהעומק הביטחוני במרחב הימי, יהווה רכיב מהותי בתפיסת האסטרטגיה הלאומית, וב'תפיסת הניצחון' של צה"ל בפרט. **בחינת האסטרטגיה של זרוע הים חייבת להתמקד לא בכמות הכלים, אלא ביכולות המבצעיות הקיימות והפוטנציאליות, על בסיס הסד"כ הקיים, תוך אימוץ הסתכלות תפיסתית אחרת על המרחב הימי, על היתרונות הייחודיים לו ועל הסינרגיה הפוטנציאלית שלו עם ממדים ועם מאמצים נוספים.**

למאמר זה מאמר משלים המפורסם בגיליון זה (הגרי, פז ובן חוקן, 2022), שעוסק באתגר המשילות בים בין התווך האזרחי לביטחוני, שגם הוא מחייב את הזרוע לתפקד כמעצב מערכתי, שמשפיע על התפיסה ועל האסטרטגיה החדשה למרחב הימי של מדינת ישראל (חורב, 2019, עמ' 6).

התפתחות פרידיגמת הלחימה הימית

השינויים בפרידיגמת הלחימה הימית עד כה ועמידה על הסיבות לשינויים אלו, נידונו בהרחבה במאמר "מגדלור באופק", העוסק בהקמת המטה המבצעי בזרוע הים (שרביט, רז וצור, 2017, עמ' 13). נציין בקצרה, כי בתחילת שנות השישים, ומיד לאחר כניסתו לתפקיד מפקד החיל, הוביל יוחאי בן נון שינוי תפיסתי עמוק והתנע את המעבר מפרידיגמה של כלי שיט גדולים ותותחים, לפרידיגמת ים-ים מבוססת סטט"לים (רז, 2021, 60).

תפיסה זו נבנתה מול הפער שנוצר בהתמודדות מול הציים הסדירים של מדינות ערב, אשר עברו גם כן להתבסס על כלים קטנים ומהירים חמושים בטילי ים-ים מתוצרת ברית-המועצות, ותחת ההבנה כי המשחתות ששירתו בחיל הים מאז

הקמתו, לא יוכלו להתמודד מול איום הטילים (רז, 2021, 60). הפרדיגמה זכתה להצלחה רבה במלחמת יום הכיפורים, אך כדברי ברונפלד: "מיד אחרי שתפיסה מהפכנית מביאה לניצחון יש להתחיל מיד לבחון אותה מהיסוד, שכן האויב לומד" (ברונפלד, 2017, 33).

כך, בשנת 2006, במלחמת לבנון השנייה, הופיעו הסדקים הראשונים בפרדיגמה, עם היפגעות אח"י חנית מטיל חוף-ים שירה חזבאללה והופעת סיגנלים להשתנות מהותית בפרדיגמת הלחימה ותהליכי בניין הכוח של האויב. הזרוע עסקה בתחקור אופרטיבי טקטי וסיגלה גישה הגנתית, במובן הצר של יצירת "חליפות הגנה" לכלים, במקום להוביל לשינוי מהותי בתפיסת הלחימה הימית, למול הסימנים המדאיגים שהתגלו.

כך, בעודה מתמגנת וממשיכה לאחוז באתוס הסטי"לים סביב הפרדיגמה השלטת של לוחמת ים-ים, חסתה זרוע הים תחת כנפה של זרוע האוויר, אשר הובילה את מרכיב האש מול איומים על הים מהיבשה כמשימת ליבה אווירית, באופן אשר מייצר פער הולך וגדל בין אחריות זרוע הים לסמכותה. זאת בשונה ממשימת השתתפות, שבה הכוח האווירי מסייע למשימה המובלת על-ידי גוף אחר, כדוגמת פצ"ן ופד"ם, שבה נשמרת הלימה בין סמכות לאחריות בהפעלת הכוח.

ההשתנות בים התיכון - המעגל הקרוב

בשנת 2013 הטילה ממשלת ישראל על צה"ל, וזה הטיל על זרוע הים אחריות בלעדית להגנת מרחב המים הכלכליים והאתרים האסטרטגיים בים, מפני כלל האיומים העשויים לפגוע במערך הפקת הגז הטבעי של מדינת ישראל (הקבינט המדיני-ביטחוני, 2013). עיקר השוני מתבטא בהיבט האסטרטגי של הזרוע כמגינת העצמאות האנרגטית של מדינת ישראל. התמורות שחלו במשק האנרגייה של מדינת ישראל, לצד העובדה כי כבר היום הוא מתבסס באופן כמעט אבסולוטי על גז טבעי המופק מהים, הופכות אותו, בשונה מבעבר, לפגיע מאוד ולנעדר חליפיות אנרגטית, כך שפגיעה באסדת גז יכולה לגרום לנזק אסטרטגי משמעותי למדינת ישראל.

להבטחת פעילותן הרציפה של התשתיות להפקה ולחלוקת הגז הטבעי ישנה השפעה משמעותית אף מעבר להשלכות הישירות על המשק הישראלי. כבר כיום קיימת למשאב זה השפעה על מארג היחסים שבין ישראל לבין שכנותיה - גז טבעי מישראל זורם למצרים (דרך ירדן) וגיבוש ההסדר בין ישראל ללבנון טומן בחובו יתרונות בתחומים הכלכליים בעבור שתי המדינות וכן פוטנציאל ליצירת מאזן ביטחוני ואסטרטגי על בסיס זה.

הטלת האחריות על זרוע הים באופן בלעדי, למול איום ייחוס רב-ממדי, הרחיבה באופן מהותי את תחומי האחריות שלה ביחס לעבר. אך הזרוע, שהיתה שבויה בדפוס חשיבה הגנתי, נתנה שוב פרשנות צרה למשימה, והתמקדה בהרחבת הצי לטובת "חליפות הגנה" מתקדמות המאפשרות יירוט איומים מהאוויר ומהים, על

גבי פלטפורמות חדשות בדמות סער 6. בכך החמיצה הזרוע הזדמנות היסטורית לפרוץ את החשיבה המשימתית ולשדרג את מקומה כאופרטור צה"לי רב-ממדי, האמון כמערכתן על הפעלת כלל הכוחות והאמצעים הצה"ליים הרלוונטיים להגנה על הנכסים האסטרטגיים בים, בהתקפה ובהגנה כאחד.

משט לרגל קבלת הסטי"לים מדגם סער 6 (דובר צה"ל)

לעומת הזרוע, חזבאללה זיהה את הפוטנציאל הטמון בנכסים האסטרטגיים בים של מדינת ישראל בפרט ובמרחב הימי בכלל, ועל כן פעל לבנות מערך טילים התקפי ארוך טווח ומשמעותי, אשר ניתן להגדירו כמערך התקפי אסטרטגי לכל דבר (כפאש, מנשרוף וסביון, 2014).

ביטוי לכך ניתן לראות בדברי מזכ"ל חזבאללה על "משוואת הגז" ועל סגר ימי שיטיל הארגון בבוא היום על מדינת ישראל. מכאן שאיום על פגיעה באסדות ובחופש השיט החיוני בשעת חירום של מדינת ישראל, המגובה ביכולת מבצעית אמיתית, צפוי להעלות באופן דרמטי את פרמיות הביטוח שמשלמות אוניות סוחר המגיעות לישראל, ובעקבות כך הן תימנענה מהגעה לנמלי הארץ. סגר ימי כזה יפגע פגיעה קשה במשק הישראלי המושתת על יכולות הייצוא והייבוא המתבססות כמעט לחלוטין על התווך הימי, בשל העובדה שבהיבט זה, מדינת ישראל משולה למעשה ל"אי" ללא מוצא יבשתי להעברת סחורות (שרביט, 2009, עמ' 14). כמו-כן, לסגר מסוג זה תהיה השפעה אופרטיבית על חופש הפעולה של זרוע הים בלחימה במרחב הימי של לבנון. מעצם כך, נדדה זירת הלחימה של זרוע הים מהים ליבשה,

כאשר מערך הטילים הימי של חזבאללה הממוקם ביבשה, מקרין לים את האיום המשמעותי ביותר.

השינוי באיום הייחוס על המרחב הימי יצר צורך בהשגת "עליונות ימית" גם בהקשר של הזירה הלבנונית, המחייב את מימוש אחריותה של זרוע הים למשימה. לצורך מימוש האחריות להשגת "העליונות הימית" נדרשת הלימה בסמכות הזרוע והקצאת המשאבים הנדרשים לה. כיום, קיימת תלות של זרוע הים בזרוע האוויר, כאשר האחריות להשגת העליונות הימית והגנה על הנכסים מושטת כולה על כתפי זרוע הים, אך ללא מתן הסמכות לתיעדוף ולהקצאת המשאבים ברכיב האש, האמור לנטרל את האיומים טרם יציאתם לים. זאת כאשר עומס המשימות על זרוע האוויר הולך וגדל, כשזו מאתגרת בעצמה מספקטרום איומים הולך ומתפתח על הממד האווירי, באופן הצפוי לאתגר משמעותית את הקשב המשימתי בחירום ביחס לעבר. הבנה זו יצרה טלטלה בתודעה הזרועית, שהצליחה לשבור את הפרדיגמה השלטת ולהגדיר מחדש את תרחיש הייחוס הזרועי, כהתמודדות מול מערך טילים יבשתי, התקפי ואסטרטגי, לצד שימור הכשירות ויכולות הלחימה הנדרשות לתרחישי לחימה אופרטיביים בזירה הימית, ביניהם תרחיש לחימה צי מול צי.

המטה המבצעי ומרכז האש בזרוע הים במבצע "שומר חומות" (דובר צה"ל)

התפיסה החדשה, כללה בניין כוח רחב ומגוון של יכולות אש מהים ליבשה, במקביל להקמת מטה מבצעי להפעלת הכוח בשליטה מרכזית, בדומה למטה המבצעי של זרוע האוויר (שרביט, רז וצור, 2017, עמ' 13). התוכנית כללה הקמת מרכז אש

זרועי, בדומה להקמת מרכזי האש בפצ"ן ובפד"ס, אך בעוד מרכזי האש בפיקודים בנויים למתאר רב-משימתי מול הזירה האחת שעליה הם מופקדים, מרכז האש של זרוע הים מתוכנן למתאר רב-זירתי ורב-משימתי, בדומה לזרוע האוויר. המרכז תוכנן לפתח ולשכלל את יכולות האש הימית ואת הספקי התקיפה שלה כמענה לצורך המבצעי, ולספק מענה כולל ליצירת מעגל אש שלם ממחקר לתקיפה, תחת הכותרת "גורלנו בידינו". עקרונות אלו הפכו מצפן זרועי המכווין לעצמאות בהובלת משימת העליונות הימית, תוך פיתוח ממשקים מבצעיים עם כוחות צה"ל השונים למיצוי האש הצה"לית בזירת הפעולה.

תפיסה זו באה לידי ביטוי לראשונה במסגרת מבצע "שומר חומות", בתקיפת הכלי הצולל הבלתי מאויש עוד טרם יציאתו לים, באמצעות הפעלה מבצעית רב-ממדית מתואמת ממרכז האש במטה המבצעי של זרוע הים (זיתון, 2021). באירוע זה, לא רק שלראשונה בוצעה תקיפה רב-זרועית ביבשה בהובלת זרוע הים, אלא גם התקיימה הלימה מלאה בין סמכותה לאחריותה של זרוע הים במשימת העליונות הימית.

התפתחות האיום על המרחב הימי, הינו חלק ממגמת גדילה מעריכית של האיום הרב-ממדי על מדינת ישראל, האיום שאותו מכנה הרמטכ"ל אביב כוכבי איום הטמ"ר – טילים, מעופפים ורקטות, מהזירה הצפונית ומהזירה הדרומית של מעגל ראשון, ממעגל שני וממעגל שלישי. כך במעגל הראשון, ניצב חיבאללה בלבנון לצד איומים מסוריה, במקביל לחמאס והג'יהאד האסלאמי (גא"פ) בעזה, ובמעגל השלישי ניצבת איראן עם שלוחות הטרור שלה. איום ייחוס זה הופך את הנכסים האסטרטגיים החיוניים של מדינת ישראל, האזרחיים והצבאיים, למטרות נקודה המאוימות בהיקף ובדיוק שונים מהותית מבעבר.

שינוי זה באיום הייחוס מחייב הרחבת שכבות ההגנה הקיימות ופיתוח יתירות של יכולות מבצעיות קריטיות, המאפשרים הגנה מיטבית ורציפה על שטחה של מדינת ישראל. זאת בדגש על הצורך ביצירת עומק ביטחוני המפצה על שטחה הגאוגרפי הקטן של המדינה באמצעות הגנה קדמונית. תא"ל רן כוכב התייחס במאמרו לצורך זה (כוכב, 2021, עמ' 85), אך זאת מבלי שהתייחס לפוטנציאל המרחב הימי בהקשר זה, ולאפשרות שיהווה עומק ביטחוני-אסטרטגי, היבטים שאותם נרחיב במאמר הנוכחי. לטענתנו, התפתחות איום הטמ"ר, הופכת את המרחב הימי למרחב בעל הפוטנציאל המבצעי המשמעותי ביותר ליצירת עומק אסטרטגי-ביטחוני למדינת ישראל, אשר יאפשר את הרחקת קו ההגנה, את היקף ההגנה וכן בניית יתירות ליכולות קריטיות הנדרשות לרציפות המבצעית של צה"ל מעומק הים. לזרוע הים שני רכיבים מרכזיים המהווים יתרון בהובלת המענה לצורך זה: הראשון, יצירת תשתית ואופרציה של פריסת אמצעים בים על גבי כלים ימיים צבאיים או אחרים. השני, הובלת שותפויות דיפלומטיות בים עם פיקוד מרכז ופיקוד אירופה האמריקאיים (CENTCOM ו-EUCOM) ומדינות האזור. מעבר להרחקת קו המגע של הגילוי ושל היירוט, מענה זה

ייצור הרתעה באמצעות שלילת יכולת האויב, כפי שציין ערן אורטל, תחת אסטרטגיה מדינית הנוקטת בקו של "הכלה אגרסיבית" (אורטל, 2021, עמ' 35). העומק הביטחוני הימי מאפשר יתירות לתלות הנוכחית באמצעי הגילוי והבקרה של תמונת השמים המצויים בשטחה הגאוגרפי של מדינת ישראל. כחלק מהשותפות המשימתית בהגנה, ניתן לייצר תמונת שמים מעומק הים. כמורכב, ההתפתחות בעולם הלוויינות והקישוריות, למשל, עשויה להגיע עד לכדי הקמת יחידת בקרה אווירית מהים (יב"א ימית), המנותקת ממגבלות הגאוגרפיה הקטנה של המדינה.

ההשתנות בים האדום - המעגל השני והשלישי

זרוע הים תמיד נכחה בים האדום, אם כי לאחר הסכם השלום עם מצרים, הצטמצם חלק ניכר מהפעילות המבצעית במרחב זה. נפח הפעילות חזר להתעצם החל משנת 2000, אל מול אתגרים מבצעיים במערכה שבין המלחמות (מב"ם), לצד שינוי בתמהיל הסחר של ישראל, כביטוי לתזוזות מרכז הכובד הכלכלי העולמי מזרחה (חורב, 2019, עמ' 10), המחייב הגנה על נתיבי השיט למניעת פגיעה בכלכלת ישראל. בעקבות כך, בשלוש השנים האחרונות, מחזיקה הזרוע במרחב זה כוח משימה כמעט קבוע, בעצימות ובסד"כ משתנים.

הסיבה לשינוי זה היא בעיקרה מענה לניסיונות ההתבססות האיראנית במרחב, שראשיתה בחזונו של מפקד כוח קודס האיראני, הגנרל קאסם סולימאני, כאשר המוקד המרכזי הוא סוריה, בניסיונות איראניים לעקוף את הסנקציות ולהעביר אליה אמל"ח, לצד נפט המיועד לכספי טרור בעיקר לחיזבאללה. העברות אלו מתרחשות במרחב הימי במקביל לאתגרים במרחב האווירי והיבשתי מאיראן לסוריה.

איראן, כמאמר שר הביטחון בני גנץ, מתבססת בדרום במרחב הימי בים האדום עם כלים צבאיים (זיתון, 2022). הטרור האיראני מתרחש גם במרחב הימי בדגש על המפרץ הפרסי ומפרץ עומאן, שם נחטפים כלי שיט לאיראן לצד איום איראני לסגירת מיצרי הורמוז. האיראנים הפעילו כטמ"מים באוקראינה ומול ספינות חפות מפשע - התקיפה האחרונה התרחשה ב-15 בנובמבר 2022 על מכלית "Pacific Zircon" בדרכה לסינגפור, והחמורה ביותר התרחשה באירוע הספינה "Mercer Street" ב-29 ביולי 2021, שבה נהרגו שני אזרחים, אחד בריטי והשני רומני.

תקיפות אלו מבטאות מצד אחד את התעוזה האיראנית לפעול נגד הכללים הבין-לאומיים ולפגוע בחופש השיט, ומצד שני את יכולתם המוגבלת, ככל הנראה, להגיב ולפעול במרחבים אחרים. ומכאן שהם עושים מה שהם יכולים ולא בהכרח מה שהם רוצים.

לצד האיום התפתחו גם הזדמנויות רבות בים האדום, כתוצאה מהסכמי אברהם ומהמעבר של ישראל לפיקוד המרכז האמריקאי (CENTCOM). הצי החמישי בפיקוד המרכז האמריקאי כולל 39 מדינות חברות, מהודו ועד מצרים, הפועלות בכוחות משימה משותפים מולטילטרליים, שתפקידם לשמור על חופש השיט

במרחב. כך לדוגמה, כוח המשימה המשולב 153 לים האדום בהובלה מצרית. נוסף על כך, מפקד הצי החמישי הקים את כוח משימה 59, שהוא כוח שמבוסס על כלים בלתי-מאוישים, שתפקידם לנטר את המרחב ולהקטין את הסיכון בעבור כוחות מאוישים. לזרוע הים נוצרה הזדמנות לשיתוף הידע עם כוח משימה 59, אל מול יכולות בלתי-מאוישות שהוקמו ביחידות הזרוע ובצה"ל. בהקשר זה בוצע, לדוגמה, תרגיל משותף "מגן דיגיטלי" עם כוח משימה 59 באירוח זרוע הים באילת.

תרגיל "מגן דיגיטלי" עם כוח משימה 59 במפרץ עקבה (US Navy photo)

בהיבט ביסוס השותפויות עם הצי החמישי, בעת הנוכחית, אנו נמצאים כבר בהתהוות, בה זרוע הים מרחיבה את יכולותיה ונכסיותה דרך הדיפלומטיה הימית. מאז קיץ 2022, עברה ישראל מיקום ואחריות תחת פיקוד המרכז האמריקאי וזרוע הים עברה לצי החמישי, אשר מפקדה, תת-אדמירל צ'ארלס "בראד" קופר, מוביל ומקדם בנחישות את השותפות עם זרוע הים ובחיבור לשותפים אחרים במרחב (שרון, 2022). כאשר נשאל בראיון לרשת CNN, האם ארצות-הברית אינה מחויבת כפי שהייתה למרחב המפרץ הפרסי והמזרח התיכון בכלל, ענה האדמירל קופר: "אנחנו לא הולכים לשום מקום. ההובלה שלנו בתרגיל הימי הכי גדול באזור, עם מעל 60 מדינות שהשתתפו, הינה דוגמה מובהקת למחויבותנו לאזור וליחסים עם שותפינו" (Anderson, 2022).

כחלק מביסוס והעמקת השותפות, הוגדרה תוכנית עבודה משותפת, שבשיאה בחודש מרץ האחרון, בוצע תדלוק ע"י מכלית של הצי החמישי בים האדום לספינת טילים ישראלית, שמשמעותו הרחבת יכולות וטווחי חיל הים. התפקיד השני, אשר עוצמתו מתגברת בעקבות "הסכמי אברהם", הוא חיזוק יחסי הגומלין, בין היתר באמצעות בריתות והסכמים, עם מדינות המפרץ, מצרים וירדן – באמצעות כוחות

משימה לאבטחת המרחב הימי ומניעת טרור (אוסמו, זיתון ואייכנר, 2021). בהקשר הדיפלומטי, בים נוח יותר להיפגש עם שותפים, ליצור ולבסס קשרים, רחוק מעין הציבור והתקשורת. ומכאן, נכון לזרוע הים להמשיך ולשמר את העמימות, שתאפשר לה לפעול במרחב.

בעקבות המעבר לפיקוד המרכז האמריקאי התעצם מעמדם של שני מושגים מרכזיים: המושג הראשון הוא דיפלומטיה ימית (Naval Diplomacy), שמשמעותו הרחבת יכולות הצי בעזרת צי אחר. המושג השני הוא הקרנת עוצמה (Power Projection), שמשמעותו האופן שבו מעמידים יכולות מבצעיות במרחב הימי והאווירי, המהוות הרתעה אל מול היריב. השימוש במושג הקרנת עוצמה מחייב בירור בהיבט דיוק ואמינות היכולות, על-מנת לייצר הרתעה אמינה, כי אם לא – המושג ישחק.

תדלוק סטי"ל מדגם סער 5 בים האדום ע"י אונייה של פיקוד המרכז האמריקאי
(Photo by Navy Petty Officer 2nd Class Devin Kates)

המרחב הימי במלחמה באוקראינה והשפעתו על המערכה העתידית

בזרוע הים ובצה"ל בכלל, נעשה תהליך הפקת לקחים מהמלחמה המתנהלת בין רוסיה לאוקראינה. מתוך התחקירים שנערכו עד כה, מוצגים להלן ארבעה אירועים משמעותיים שהתרחשו במרחב הימי, ואירוע מעצב נוסף, המתייחס לחיבור בין רוסיה לאיראן. אירועים אלו יחייבו היערכות והתאמה בעיצוב האסטרטגיה ובהפעלת הכוח של זרוע הים בעתיד.

האירוע הראשון הוא הטבעת המשחתת "מוסקבה" באמצעות טילי חוף-ים (טח"י), ייתכן גם בשילוב כטמ"מים שהסיחו את מערכות ההגנה, שהיוותה הישג אוקראיני משמעותי במערכה, ותזכורת בעבורנו לאירוע אח"י חנית, שנפגעה במלחמת לבנון ב-2006. הישג זה עלול להוביל להאצה מצד ארגוני טרור וצבאות טרור בלחימה א-סימטרית, להצטיידות מואצת בטח"י לצד שילוב כטמ"מים להטעיה ולהרווית מערכות ההגנה.

האירוע השני הוא תקיפת כלים רוסיים בנמל סבסטופול בחצי האי קרים, ע"י להקת כשב"מים (כלי שיט בלתי-מאוישים) וכטמ"מים, שמהווה אירוע ראשון מסוגו ובהיקפו בממד הימי, שעתיד להשפיע על הפעלת להקות כשבמ"י-נפץ בשילוב כטמ"מים למטרות שטח ונמלים. המגמה של התעשיות האיראניות לצד חזבאללה וחמאס נמצאת בכיוון זהה, אשר ירחיב את אתגר ההגנה לצד בחינה של יכולות צה"ל בהתמודדות מול כלים התקפיים מסוג זה. הצי החמישי בפקוד האדמירל קופר הציב לעצמו יעד ל-100 כלים בלתי-מאוישים בכוח משימה 59 עד סוף 2023, לניטור ולאחיזת המרחב הימי. שילוב כלים בלתי-מאוישים להתקפה כחלק מכוח המשימה הוא שילוב שנדרש לבחון בהיבטי בניין הכוח, גם בזרוע הים.

האירוע השלישי הוא הסגר הימי הרוסי שהופעל במהלך הלחימה, שהשפיע על אוקראינה וגם על העולם, בהיבט סחורות (בדגש על תבואה), והיווה תזכורת למשמעותו של סגר ימי במלחמה.

האירוע הרביעי מסמן את התווך התת-ימי כאתגר אסטרטגי עתידי משנה מצב, בעקבות שני אירועים שונים בתווך, אך בעלי השפעה עתידית משותפת. האחד, מתייחס לתקיפה התת-ימית, שבוצעה על צינורות תשתית הגז התת-ימית 'נורדסטרים'. השני, מתייחס לתקיפה תת-ימית של כבלי התקשורת סמוך לצרפת. אירועים אלו יחייבו התאמה אסטרטגית ברמה הלאומית למול תשתיות תת-ימיות של מדינת ישראל. מי שביצע את הפעולות הללו הפגין עליונות תת-ימית.

לאור אירועים אלו, נדרש לעקוב אחר מערכת היחסים המתפתחת בין רוסיה לבין איראן, שבאה לידי ביטוי בין היתר באמצעות הפעלת הכטמ"מים האיראניים מסוג שאהד באוקראינה. אותם כטמ"מים הופעלו בפעולות טרור ימי נגד ספינות שבהן נהרגו אזרחים. השפעות הידוק היחסים יכולות לזלוג למרחב הימי שלנו, הן ביכולות והן במתן חסינות רוסית לאיראן שתהווה תפנית. התפתחויות אלו מחייבות למידה מתמשכת מהמלחמה באוקראינה, בהיבטי הפעלת כוח ובניין כוח וביצוע ההתאמות הנדרשות בהתאם, על-מנת לשמר את היתרון האסטרטגי-ביטחוני הישראלי במרחב הימי, ובתוכו התווך התת-ימי, הן בהגנה והן בהתקפה.

ההתאמות הנדרשות בתפקידי הזרוע

בביקורו בשייטת 13 בשנת 2009 אמר נשיא המדינה דאז, שמעון פרס, שבים אין גבולות ואין גדרות, מה שמאפשר לפעול באופן חשאי ומפתיע. נוסף על כך ציין שכל מדינות האויב שלנו סמוכות לים. אמירתו משקפת את היות המרחב הימי קשה יותר לניטור ולאכיפה מעל פני הים ובוודאי מתחת לפני הים. לפיכך, כשמתייחסים היום בעולם למלחמות העתיד, ובמובן הזה המלחמה באוקראינה מצביעה על סימנים לכך, מתייחסים ליתרון האסטרטגי שיהיה למדינה שתשיג עליונות בחלל ויכולת לפגוע ביכולות הלוגיסטיות של האויב, לצד היתרון האסטרטגי של מדינה בעלת עליונות בתווך התת-ימי.

כבר כעת ברור כי במערכה עתידית, תידרש זרוע הים להרחיב את היכולות ההתקפיות שלה, כאופרטור אש מהים בכלל המעגלים. על הזרוע להבטיח את קיומו של עומק ביטחוני במרחב הימי בשני היבטים מרכזיים: האחד – פיתוח יתירות ושרידות אסטרטגית מהים, למגוון יכולות צה"ליות קריטיות, התלויות בתקשורת, בקישוריות ובלוגיסטיקה; השני – הגנה רב-ממדית מהים על מדינת ישראל ועל נכסיה האסטרטגיים.

כמורכן, המשותף לכלל האויבים שלנו במעגלים השונים, הוא שלכולם יש ים המקנה לזרוע הים נגישות לפעולה רב-ממדית מולם, בתוך ומתוך המרחב הימי כלפי מרחבים אחרים, ובכלל זה, פעולה בקואליציות ימיות. בדגש על הצי החמישי ועל מדינות האזור. ההתמודדות עם האתגרים המוטלים על הזרוע מחייבים לבצע את ההתאמות הנדרשות, ובראשן הפיכתה של הזרוע ל"מעצב מערכתי" ואופרטור מטכ"לי רב-ממדי להפעלת אש מהמרחב הימי, אשר ירחיב את יכולות צה"ל לפעול באופן רב-ממדי, מתוך המרחב הימי אל מרחבים אחרים, בכל מעגל שיידרש. שינוי זה מתכתב גם עם אסטרטגיית צה"ל שפרסם הרמטכ"ל דאז, רא"ל (מיל) גדי איזנקוט בשנת 2015, כמצפן ביחס ליתרונות זרוע הים וליכולתם להוסיף לצה"ל ממדים של עוצמה ושל איכות להתמודדות מוצלחת עם משימותיו בטווחים השונים, בהגנה ובהתקפה (איזנקוט, 2015).

השילוב בין עומק ביטחוני אסטרטגי בהגנה מהים ויתירות מהים לקישוריות ולתמונת השמים, במטרה לאפשר רציפות תפקודית בהגנה, לבין מרכיבים התקפיים אינטגרליים – מאפשרים "סגירת מעגלים" לתקיפה מהירה באש מהים. יש בכך הרחבה של תפיסת "ההגנה הורגת" שעליה כתב אלוף הרצי הלוי (הלוי, 2020, עמ' 6), גם למעגלים הרחוקים, באמצעות המשך פיתוח יכולות הזרוע הימית לצד טיפוח השותפויות המשמעותיות שיצרה עם הצי החמישי ומדינות האזור. בנוסף, על הזרוע לקחת חלק מרכזי ביצירת עומק אסטרטגי-ביטחוני למדינת ישראל מהמרחב הימי, לטובת הרחבת ההגנה על שמי המדינה ועל הנכסים האסטרטגיים ולטובת פיתוח יתירות ליכולות קריטיות הנדרשות לרציפות מבצעית צה"לית.

שינויים אלו מחייבים קודם כל שינוי בתפיסה העצמית של הזרוע את הצורך

לסגל לעצמה תכונות ויכולות של ניהול עיצוב מערכתי בתוך מערכת הביטחון, לצד פיתוח יכולותיה כאופרטור בעל האחריות והסמכות הנדרשות ליישומן. לצורך ניהול העיצוב המערכתי וההתאמות הנדרשות בהקשר זה, נדרשת הזרוע להקים מנגנון בעל ראייה מערכתית, שיבחן את ההשתנות הרלוונטית בכל ההקשרים הנדרשים באופן מתמשך, הכולל מעגל למידה ארגונית אדפטיבית. בעשותה כן, תהווה הזרוע מצפן לעיצוב האסטרטגיה למרחב הימי ותתרום רבות לחוסנה הלאומי של ישראל. לצד זאת, על מערכת הביטחון לשנות את גישתה אל זרוע הים ולבחון מחדש את מיצובה ביחס לזרוע האוויר. לצורך מימוש יתרונותיה הייחודיים, אין להתייחס אל זרוע הים כאל שחקנית משנה. את זרועות האוויר והים יש לתפוס כשתי שחקניות אסטרטגיות במגרש המטכ"ל, שותפות המשלימות אחת את יכולתה של השנייה, במשימות מטכ"ליות הנדרשות ליצירת עומק ביטחוני-אסטרטגי או לפעילות בעומק. זהו שינוי המחייב הגדרות סדורות של סמכות ושל אחריות בין הזרועות, המלווה בתהליכי בניין כוח משולבים. בהיבט האופרטיבי, לזרוע הים פלטפורמות מתקדמות עם יתרון איכותי, אך היא נדרשת להמשיך ולפתח את יכולותיו של מרכז האש במטה המבצעי, אשר כבר הוכיח עצמו במבצע "שומר החומות", לכדי מכונת אש בעלת הספקי תקיפה משמעותיים מהים.

בניית יכולתה של הזרוע להוות אופרטור צה"ל, לא צריכה להתמקד בגודל הצי, אלא ביכולות ובמערכות המבצעיות הקיימות והפוטנציאליות, על בסיס הסד"כ הקיים, תוך אימוץ ראייה תפיסתית אחרת על המרחב הימי, וכן מינוף היתרונות הייחודיים לו ויתרונות פוטנציאליים משיתופי פעולה עם זרועות וגופים נוספים, לכדי מיצוי מיטבי של המרחב והכוח הימי.

סיכום

במאמר זה עמדנו על שתי טענות מרכזיות, האחת, שזרוע הים נדרשת להמשיך ולבנות את עצמה כמעצב מערכתי וכאופרטור ימי, והשנייה, התייחסות לפוטנציאל הגלום במרחב הימי כעומק ביטחוני-אסטרטגי למדינת ישראל. סקרנו במאמר את תהליך ההשתנות החל מהפרדיגמה של לחימה בים דרך שינויים במעגל הקרוב בים התיכון, משם להשתנות בים האדום ועד להשפעה של המלחמה באוקראינה על המרחב הימי במלחמות העתיד.

בתוכנית הרב-שנתית הקרובה, נדרש לבצע תהליך חשיבה אסטרטגית סתגלנית ביחס לתפקידה של זרוע הים, למול ההזדמנויות והיכולת העתידית של זרוע הים לייצר לצה"ל עומק ביטחוני-אסטרטגי מהים. עומק זה כולל הרחבת מעגלי הגילוי והיירוט כחלק ממאמץ ההגנה על שמי המדינה ועל הנכסים האסטרטגיים בים, לצד יתירות ליכולות צה"ליות קריטיות לרציפות התפקודית המבצעית. אנו נדרשים להרחיב את תפיסת הלוחמה הימית ולייצר תוכנית אסטרטגית חדשה, אשר תמצה את פוטנציאל המרחב הימי, נוכח איום הייחוס הצה"לי המתעצם.

בראייה ארוכת טווח, יש להמשיך ולבסס את ארון הציבור והדרג המדיני בזרוע הים, כפי שהוכיחה הזרועה את עצמה בהגנה על "כריש" ובפעולות מיוחדות אחרות בים. מצבה הגאואסטרטגי של ישראל כמדינה בעלת שטח קטן וקצב הגדילה של האתגרים ושל האיומים, יוצרים עומס במיוחד על זרוע האוויר. זאת ללא שחקן אסטרטגי נוסף סביב שולחן המטכ"ל, אשר יכול לחלוק איתה את הנטל, כמפקדה ראשית וכאופרטור מערכתי להפעלת כוחות צה"ליים משולבים במעגלים הרחוקים.

הגנה על נתיב השיט בהגעת אסדת "כריש" (דובר צה"ל)

לשם כך, חייבת זרוע הים להתאים עצמה להשתנות המהירה של האתגרים ולהזדמנויות שלפתחה, הן תפיסתית והן בתהליכי בניין כוח, באופן שעוסק ביכולות ולא בפלטפורמות. נוסף על כך, זרוע הים תיקח כבר בעתיד הקרוב, חלק משמעותי יותר בדיפלומטיה הימית ובהקרנת העוצמה של מדינת ישראל, מרכיבים אשר ישולבו באסטרטגיה הזרועית.

זרוע הים החלה בתהליך שינוי, שימשיך להאיץ בעתיד הקרוב הן כתוצאה מתפיסה ומאסטרטגיה והן כתוצאה מתהליכי בניין הכוח, אבל מעל הכול, בשל צורך לאומי של מדינת ישראל למיצוי היתרונות שמעניק המרחב הימי למדינת ישראל נוכח האתגרים החדשים שמתפתחים.

רשימת מקורות

- אוסמו, ליעד, זיתון, יואב ואייכנר, איתמר (11 בנובמבר 2021). "מול איומי איראן: ישראל, האמירויות, בחריין וארה"ב פתחו בתרגיל ימי בים סוף". *Ynet*.
- אורטל, ערן (אוגוסט 2021). "להתיש את החתול – אסטרטגיה תחרותית למלחמת ההתשה הישראלית-איראנית". **בין הקטבים**, גיליון 33, עמ' 35-50.
- איזנקוט, גדי (2015). **אסטרטגית צה"ל**. לשכת הרמטכ"ל.
- ברונפלד, שאול (דצמבר 2017). "המהפכה בעניינים ימיים – שייטת הסטי"לים". **בין הקטבים**, גיליון 14, עמ' 33-57.
- הגרי, דניאל, פז, איתן ובן חוקן, אליקים (2022). "אתגר המשילות בים". **בין הקטבים**, גיליון 38.
- הלוי, הרצי (אוקטובר 2020). "הגנה רב-ממדית". **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 241-253.
- הנטינגטון, סמואל (מאי 2021). "מדיניות לאומית והצי הטרנס-אוקייני". **בין הקטבים**, גיליון 31-32, עמ' 15-29.
- הקבינט המדיני-ביטחוני (13 בנובמבר 2013). **הגנה על האינטרסים החיוניים של מדינת ישראל בתחום האנרגיה בים התיכון ('מים כלכליים')**. החלטת הקבינט המדיני-ביטחוני מס' 53/ב.
- זיתון, יואב (16 במאי 2021). "עם סטי"לים, שייטת 13 וחמוש מדויק: תיעוד מתקיפות חיל הים בעומק עזה". *Ynet*.
- זיתון, יואב (5 ביולי 2022). "גנץ מציג צילומי לוויין: "ספינות צבאיות איראניות בים סוף, הכי הרבה זה עשור". *Ynet*.
- חורב, שאול (ינואר 2019). **הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018/19**. המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.
- כוכב, רן (מאי 2021). "איראן בכל מקום – מלחמה ללא חזית". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 85-100.
- כפאש, אוריאל, מנשרוף, יוסי וסביון, איילת (5 במרץ 2014). "האיום הטילי של איראן על ארה"ב וישראל". **ממור"י – המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון**.
- רז, דובי (2021). **חדשנות בתקופת משבר – משבר כמחולל שינוי**. עבודת גמר, הפקולטה למדעי החברה בביה"ס למדעי המדינה, אוניברסיטת חיפה.
- שטייניץ, יובל (מאי 2002). "הים כעומק האסטרטגי של ישראל". **מערכות**, גיליון 383, עמ' 6-11.
- שרביט, אלי (יוני 2009). **נמלי ים אזרחיים כמרכיב בביטחון הלאומי בראי מלחמת לבנון השנייה**. מרכז המחקר המכללה לביטחון לאומי, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- שרביט, אליהו, רז, דובי וצור, מירב (דצמבר 2017). "מגדלור באופק – הקמת המטה המבצעי בזרוע הים". **בין הקטבים**, גיליון 14, עמ' 13-32.
- שרון, רועי (23 בפברואר 2022). "הרמיזה של מפקד הצי: כלי שיט ישראלים משתתפים במבצעים שלנו במזרח התיכון". כאן.
- Anderson, Becky (21 February 2022). "Israel has some advanced technologies that they can use, and we're looking to team with that". *Twitter*. <https://twitter.com/beckycnn/status/1495807004731973638?s=24>